

Arab tilida boblaridagi fe'llarning ma'no xususiyatlari

Karimov Mansurxon
Erkin tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tili fe'l boblariga bag'ishlangan bo'lib, unda bir fe'lining turli xil boblarda turli xil ma'nolarni ifodalashi berilgan. Fe'llarning semantik holati va qurilishi haqida berilgan.

Kalit so'zlar. Fe'l, semantika, bob, leksika, bir ma'noli, ko'p ma'noli.

Arab izohli lug'ati - "معجم المعاني الجامع" - kelmoq harakat fe'lining 24 ta ma'nosi ifodalangan.

I. اتى -ال شخص - biror bir kishi keldi. Buni anglatgan ma'nolari:

1. جاء ma'nosida – bir kishi biror bir yaqin joydan (piyoda) keldi.
2. حضر ma'nosida- bir kishi biror bir taklifga binoan keldi.
3. وصل ma'nosida- bir kish biror bir transport vositasida keldi
4. نزل va حل ma'nosida- bir kishi kelib o'rnashdi.

Masalan ; *hisob kuni ertami-kechmi baribir keladi.*

Yuqoridagi misollardan ko'rinib turibdiki, arab tilidagi xarakteristik fe'llari o'zbek tilida bir oz boshqacha ifodalanadi. Arab tilida kelmoq fe'li bir necha sinonimlari mavjud bo'lib , ular vosita , vaziyat , sabablarga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Arab tilida birgina fe'lining o'zi kengaytirgan ma'noni o'z ichiga qamrab olsa, o'zbek tilida esa, kelmoq fe'lini boshqa so'zlar bilan birgalikda qo'llab , sabab , vaziyat , holatlarni ifodalash mumkin.

II. اتى fe'lini IV bob fe'li vaznida kelishi :

Bermoq, hosil bermoq , mevalar bermoq

1. أعطاه - آتاه الله رزق عميما: اءطاءه • Olloh unga to'liq rizq berdi: unga berdi
2. آتاه النعم : ساقها إليه • unga ne'matlarini berdi: unga yetkazdi
3. آتاه غداءه : آتى به إليه • u unga tushligini keltirib berdi: uni unga keltirib berdi.

Biz yuqorida aytib o'tganimizdek, اتى kelmoq fe'li ب predlogi bilan birgalikda kelganda *olib kelmoq, keltirib bermoq* ma'nosida keladi.

4. آتى الزكاة : أءاها • zakot bermoq: zakotni ado etmoq

Arab tilidagi fe'l boblarining ma'nolarini o'zbek tilidagi fe'ning nisbat va mayl shakllari ifodalaydi. Ata kelmoq fe'li o'zining asl ma'nosidan tashqari yuqorida ko'rsatib o'tilgan ma'nolarini ham bildiradi. Shunisi e'tiborga molikki, bunday ma'nolar ko'p hollarda muayyan iboralar tarkibida keladi. O'zbek tilida ham kelmoq fe'li o'zining xos semasidan tashqari boshqa qo'shimcha ma'nolarni ham ifodalanihini biz desirtasiyamizni avvalgi boblarida ko'rib chiqdik. Ata fe'li arab tilida qo'llanganda, ba'zi holatlarda undan keyin vositasiz to'ldiruvchi yoki vositali to'ldiruvchi keladi. Bunday holatda turgan so'z birikmalari o'zbek tilida asosan, jo'nalish hamda tushum kelishliklari orqali ifodalanadi.

III. ot (kelish-kelishlar)

IV. اتى fe'li III bob fe'li vaznida kelganda o'zbek tilida yarashmoq,yondashmoq, mos kelmoq, rozi qilmoq ma'nolarini beradi. III bob fe'li ikki kishi o'rtasida amalga oshgan hatti-harakatni bildiradi, biroq ata fe'li ishbu bobda kelganda hatti-harakatning birovga nisbatan o'tkazilayotganini ya'ni boshqacha qilib aytganda, ortirma nisbatni bildiradi. Arab tilida III bob vaznida kelgan ata fe'li vositasiz to'ldiruvchi hamda ala predrogi bilab birga kelsa, u o'zbek tilida kimnidir nimagadir "ko'ndirmoq, rozi qilmoq" ma'nolarini ifodlaydi.

آتاه على الأمر -Uni ishga ko'ndirdi (rozi qildi) .

fe'llari bilan sinonim bo'ladi hamda ushbu fe'llarning barchasining ma'nosi "ko'ndirmoq, rozi qilmoq" ni bildiradi.

U bu imkonga ko'ndi, Unga imkon tug'ildi. وافقه ، جراه ، طوعه fe'li III bobda kelganda quyidagi

Shunisi, qiziqki, I bob fe'li shaklida turgan ata ala predlogi bilan birga kelsa, u o'zbek tilida yo'q qilmoq, bitirmoq, tugatmoq, yo'qotmoq, qirib tashlamoq ma'nosida keladi.

V. "uni olib kelmoq" ma'nosida. fe'li ب predlogi bilan kelganda o'zbek tilida "nimanidir olib kelmoq" ma'nosini bildiradi hamda ushbu fe'lga "أوصله", "جاء به", "أوصله" fe'llari sinonim bo'la oladi. Arab tilida ham, o'zbek tilida ham ushbu fe'llar umumiy bitta "olib kelmoq" ma'nosini anglatsada, ular qo'llanish holatiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Masalan,

uni piyoda olib keldi yoki uni keltirdi (piyoda) جاء به

chet eldan mollarni olib kelmoq جلبه -

kimningdir taklifiga binoan uni olib kelmoq أحضره -

uni transportda keltirdi yoki olib keldi أوصله -

u o'zining ilmiy ishida biror bir yangilik keltirmadi u o'zining ilmiy ishida biror bir yangilik keltirmadi - لم يأت بجديد في بحثه

1) u yangi rejani keltirdi و أتى بخطة جديدة

2) U yangi rejani bajardi

u kutilmagan yangi fikrni olib keldi أتى بملاحظة غير متوقعة

VI. "أنتى الصلاة دباراً" - namozni qazo qilib ado etmoq (ibora)

ya'ni vaqt o'tib ketganidan keyin namozni ado etmoq - أي بعدما فات الوقت

Olloh ibodatining vaqtini o'tkazib ado etgan insonning namozini qabul qilmaydi لا يقبل الله صلاة رجل أتى و الصلاة دبار

Arab tilida kelmoq fe'li الصلاة ya'ni namoz so'zi bilan kelganda, ado etmoq, bajarmoq ma'nolarini anglatadi.

VII. "أنتى الأمر" - ushbu arabcha iboraning o'zbek tilidagi ma'nosi amr (buyruq) keldi bildiradi hamda kelmoq fe'lining ba'zi holatlarda "قرب" - yaqinlashmoq, "حان" - vaqti bo'lmoq fe'llari bilan sinonim bo'lib keladi. fe'li vaqtni ifodalovchi so'zi bilan yonma-yon kelganda, "yaqinlashmoq" degan ma'noni beradi.

vaqti keldi, yaqinlashdi. "Ollahning amri keldi (tushdi) shoshilmanglar" uning vaqti-soati keldi. قرب ودنا " أنتى أمر الله فلا تستعجلوه " أنت و ساعته

VIII. "أنتى الزكاة" : (مصطلحات فقهية) - shuningdek, fe'li arab tilidagi ba'zi fiqhiy (yuridik) iboralar tarkibida ham keladi, biroq bu fe'l bunday iboralar tarkibida kelganda: kelmoq" ma'nosini emas, balki bermoq, ado etmoq ma'nolarini bildiradi. Masalan, zakot bermoq

zakot bermoq, zakotni ado etmoq - أعطاه وأداها

IX. "أنتى المال" : (مصطلحات فقهية) - pul sarflamoq iborasida fe'li mutlaqo boshqa ma'noni aks ettiradi. Ammo, bu iboraning asosiy ma'nosi asl ma'nosi zamirida yaxshilik qilish maqsadida pul sarflash mazmunini ifodalaydi.

ehson qilmoq - أنفق المال

X. "أنتى البيهتان" - bo'hton qilmoq.

bo'lmagan yo'lg'on narsani gapirmoq - الباطل

yolg'on gapirmoq - الزيف

bu katta bo'htondir. (Nur surasi 16-oyat) - هذا بهتان عظيم (قران)

Ba'zi bir holatlarda ata fe'li salbiy harakterga ega bo'lgan mavhum otlar bilan kelganda qilmoq ma'nosini bildiradi. Yuqoridagi, X, XI raqamlarda keltirilgan iboralar bunga misol bo'la oladi.

XI. "أنتى بالقاذورة" - jirkanch ish qilmoq

fahsh ish qilmoq - بالفاحشة

- XII. أتى بالقول الفصل –hal qiluvchi gapni aytmoq (keltirmoq)
بالحق البين - aniq, ravshan haqiqatni keltirmoq. Quyidagi misollardan ma'lum bo'ladiki, ب fe'li aty predlogi bilan kelganda, nimanidir keltirmoq ma'nosini anglatadi.
- XIII. أتى بأفكار وآراء منطقية - mantiqiy o'y-fikrlarni keltirmoq
معقولة، تعتمد على العقل، أي تنتقل من مقدمات إلى نتائج صحيحة. - aqlga tayanadigan ya'ni boshlng'ich fikrlardan to'g'ri natijalarga olib boradigan mantiqiy fikrlarni bildirmoq (keltirmoq) .
- XIV. أتى بطم - iborasining so'zma- so'z tarjimasini "katta miqdordagi suvni olib kelmoq" ma'nosini bildiradi, ammo bu insonning o'ta hayratlanganligi holatiga qo'llanadi.
يعجب عجب - juda ham hayratlanmoq
- XV. أتى بعتب - ta'na qilmoq
بنقص وفساد - yuziga solmoq (biror bir kimsaning kamchiliklarini va ahloqsizligini gapirmoq)
- XVI. أتى بعوراء - arabcha iboraning so'zma –so'z tarjimasini "bir ko'zli odamni keltirmoq" ma'nosini beradi. Bu ibora insonlarga yoqimsiz bo'lgan narsalarni gapirish yoki shunday hususiyatga ega bo'lgan ishlarni qilish ma'nosini beradi.
بكلمة شنيعة، قبيحة، الفعلة الشنعاء - hunuk va jirkanch gapni gapirmoq yoki jirkanch ish qilmoq
- XVII. أتى بكلام عويص - chalkash gapirmoq
تفهمه . قضايا عويصة واجه مسالة عويصة. - tushunish uchun qiyin bo'lgan gaplarni gapirmoq, chalkash muammolar . U chigal masalaga duch keldi.
- XVIII. أتى بمسوغ - o'rinli sababni keltirmoq
بمبرر - oqlamoq (biror bir narsa yoki narsa vositasida kimnidir oqlamoq)
- XIX. أتى بمنكر فاحش - qaytarilgan fahsh ishni qilmoq
ما يأتي به الانسان من قول أو فعل مخالف للشرع و اوامر الله - insonning Ollohning amrlariga hamda shariatga qarshi biror bir gapni gapirishi yoki biror bir hatti- harakatni qilishi
- XX. أتى بناموس عجب - ajoyib qonunni keltirmoq (ibora). Ushbu iborada so'zi xiyla va topqirlik, siyosat ma'nosida kelgan.
أتى بحيلة - ajoyib siyosatni ishlatmoq.
أتى بمهارة - bor mahoratini ishga solmoq
ظن الجميع أنه سيعود لمعارف ونواميس تقلب الاحجار -barcha uni toshlarni ostin-ustin qilib yuboradigan topqirliigi va tanish- bilishlariga qaytadi deb o'yladi. Ba'zi hollarda ب fe'li aty predlogi hamda nutq faoliyati bilan bog'liq so'zlar كلام so'zi bilan birga kelganda gapirmoq ma'nosini beradi.
- XXI. أتى رجزا - nopok ishlarni qilmoq. Bu yerda رجز (1.Olloh tomonidan berilgan jazo. 2. ifloslik,nopoklik) so'zi hunuk ish ma'nosida kelgan.
أتى رجزا - عملا قبيحا، قدرا - nopok , yomon ishlarni qilmoq
- XXII. أتى فعلا فاحشا - fahsh ishni qilmoq. Bu iborada fahsh, hunuk biror bir ishni qilmoq yoki yomon gaplarni gapirmoq.
أتى سينا، قبيحا -
كلام فاحش لحن فاحش -
- XXIII. أتى الرجل - kishi keldi.
جاء. يأتيك كل غد بما فيه (مثل). -har bir ertangi kun o'zining ichidagi narsalar bilan senga keladi.
- XXIV. أتى بالبينة الواضحة - aniq isbotni keltirmoq. Ushbu iborada –"البينة" ya'ni "isbot" dalil, hujjat ma'nosida kelgan.
الحجة، الدليل - hujjat, dalilni keltirmoq
- XXV. أتى بعمل خبيث - yaramas ishni qilmoq
فاسد، كريبه، رديء - fisqu-fasod, juda yomon, yoqimsiz , nojo'ya ish
Bundan tashqari -اتى kelmoq fe'lining bir necha sinonimlari ham mavjuddir. Ushbu sinonim fe'llar qo'llanish vaziyatiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Masalan;

Uzoq joydan kelmoq - قدم
 Katta hohish bilan kelmoq - اقبل
 Taklifiga binoan kelmoq - حضر
 Biror bir yaxshi maqsadda kelmoq - زار
 Kechqurin (tunda) kelmoq - طرق
 Kutilmaganda kelmoq - غشي
 Yo'ldagi biror bir narsadan xavotir olib kelmoq - وافى
 Suvni zahira qilib olib qo'yish maqsadida kelmoq - ورد
 Jamoa bilan (guruh bo'lib) kelmoq - وفد
 Piyoda kelmoq - جاء
 Mashinada kelmoq - وصل

Kelmoq – اتى fe'lining sinonimlari:

أقبل , تم , جاء , جرى , حدث , حصل , حضر , زار , طرق , غشي , قدم , وافى , وافى , ورد , وفد , وقع , حضر , اجتلب , ساق ,
 أقبل , تم , قدم

Foydalanilgan adabiyotlar

1. D.K.Shabanov “Turk va o'zbek tillarida faol harakat fe'llari semantikasi”
2. Aliyev.D. Arab leksikologiyasi –T., 2010-y. ,35-b.
3. Nosirova M.O'rta asr arab nahvidan namunalar.-T.,2004-y.,-B.10.
4. Qosimova S.S. XI-XIII asrlarda Movarounnahr tilshunoslarining arab grammatik nazariyasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlari.-T.,2017-y.,-B.15.
5. Ergashevna, S. N. (2021). LATEST DEVELOPMENT OF THE ART OF BAKHSHI IN UZBEKISTAN. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 10(8), 49-55.
6. Nosirova M. Maxmud Zamaxshariyning “Al-Unmuzaj fi-n-nahvi risolasi”.-T.,2003
7. Ismadiyarov, Y., & Nabiulina, L. (2019, November). Informational ensuring innovative management of higher education system. In 2019 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-5). IEEE.
8. Islomov Z.M. Maxmud Zamaxshariyning « Muqaddamatu-l-adab» (Fe'llar).-T.,2002.
9. Qodirov.T.Sh, Aliyev.D.I-“Arab tili leksikologiyasi”-Toshkent-2010
10. Ergashevna, S. N. (2023). NARRATIVE REPERTOIRE AND ITS INFLUENCE ON THE EPIC TRADITION. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 12(3), 33-43.
11. Ne'matilla I.,Muhammad YU. Arab tili grammatikasi 1,Namangan-2009
12. 2010. -”افعال الحركة النتناللية الكلية للانسان فى القران الكريم دراسة دلالة احصائية” - عماد عبد الرحمن خليل شلبي

